

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 11 (2022/Yaz), ss. 247-271.

Geliş Tarihi: 4 Haziran 2022
Kabul Tarihi: 30 Ağustos 2022

Araştırma Makalesi/Research Article*

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KADIN MAHREMİYETİNİN KAMUSALLAŞ(TIRIL)MASI: HANENİN VE TUVALET ODALARININ TANZİMİ (1870 -1930)

Şaban DEMİR**

Öz

Kitlesel iletişim ve ulaşım araçlarının yaygınlaştığı on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için de kurumsallaşmanın ve bürokrasinin modernize edildiği bir dönem anlamına gelmektedir. Kurumsal modernleşme, sadece bürokratik reformların değil, kamusal hayatın da bu etki alanına girmesi demektir. Devlet eliyle tanzim edilen kamusal hayat giderek özel hayata da müdahil olmuştur. Modernleşmenin kamusal hayatı içine aldığı süreçten kadınlar da yoğun olarak etkilenmişlerdir. Kamusal alanın öncelikle görünen aktörü olan erkeklığe dayalı yapısı, kadınların değişen yaşam pratikleriyle yeni tartışma alanlarına sahne olmuştur. Özellikle Osmanlı kadınlarının kamusal alandaki varlıkları toplumu temsil eden ahlakla uyumlu hale getirilmesine yönelik tartışmalar yoğunluktadır. Osmanlı kadının kamusal hayata katılımındaki değişimle birlikte kadın mahremiyeti de bu tartışmaların bir parçası olmuştur. Osmanlı kadın mahremiyetinin kamusal tartışmaların içine çekilmesinde ise matbuatın açtığı kanal özel bir önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı kadın mahremiyetinin hanenin içindeki pozisyonu üzerine yapılan tartışmalar ve bu tartışmaların analizini yapmaya çalışılmaktadır. Özellikle hane içinde kadının mahremiyeti ve icat edilmekte olan "tuvalet odaları" meseleye ayrı bir boyut eklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Matbuat, Mahremiyet, Ev, Tuvalet Odası.

---

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Arş. Gör. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (sabandemir@ibu.edu.tr). Orcid: 0000-0003-1719-4991.

THE PUBLICIZATION OF WOMEN'S PRIVACY IN THE OTTOMAN EMPIRE: ARRANGEMENT OF THE HOUSE AND THE DRESSING ROOMS (1870 -1930)

Abstract

The nineteenth century, when mass communication and transportation purposes became widespread, meant a period in which institutionalization and bureaucracy were modernized for the Ottoman Empire. Institutional modernization meant not only bureaucratic reforms, but also the entry of private life into this sphere of influence. Public life, which was regulated by the state, gradually became involved in private life. Women have also been heavily affected by the process that modernization has included in public life. The masculinity-based structure of the public sphere, which is primarily the visible actor, has been the scene of new discussion areas with the changing life practices of women. In particular, the debates on the harmony of Ottoman women's assets in the public sphere with the morality that represents the society are intense. With the change in Ottoman women's participation in public life, women's privacy has also been a part of these discussions. The channel opened by the press is of particular importance in drawing the Ottoman women's privacy into public debates. In this study, it is tried to analyze the debates on the position of Ottoman women's privacy in the household and to analyze these discussions. In particular, the privacy of women in the household and the "dressing rooms" that are being invented add a different dimension to the issue

Keywords: Women, Press, Privacy, House, Dressing Rooms.

Giriş

Günümüzde devletler ve toplumlar arası ilişkilerde önemli bir yer tutan küreselleşmenin ilk adımları Fransız İhtilali'yle birlikte atılmıştır. Yüzyıllar boyunca siyasi hakimiyetlerini sürdürmüş olan imparatorluklar ve onların yönetimleri olan monarşiler artık sarsılmıştır. 1830 ve 1848 İhtilalleri bu sarsıntının toplumsal tabanda da karşılık bulduğunun göstergesiydi. Fransız İhtilali (1789) ve 1848 arasındaki tarihsel süreç İngiliz Marksist tarihçi Eric Hobsbawm tarafından "*Devrim Çağı*" olarak nitelendirilmektedir.

On dokuzuncu yüzyıla doğru, kıta Avrupasında monarşiye dayalı yönetim yapıları ön plandaydı. Fakat, Fransız İhtilali (1789) sonrasında

monarşi yönetimleri yerlerini ulus devletlere terk etmeye başlayacaktı Bu süreçte değişen sadece yönetim şekilleri değildi. Özellikle ulaşım ve iletişim alanındaki, önceki yüzyıllara kıyasla, yaşanmakta olan gelişmeler de devrim niteliğindedi. Ulaşımdaki gelişmeleri Hobsbawm *“On dokuzuncu yüzyıl endüstrileşmesinin, halkın hayal gücüne ve aydınların şiirlerine girmiş tek ürünü olmasından da anlaşılacağı gibi, endüstri devriminin hiçbir yeniliği, hayal dünyasını demiryolu kadar ateşlememiştir.”*¹ Teknolojik imkanların ulaşım alanında sağlamış olduğu kolaylıkla birlikte insanlar arasındaki mesafeler kısaltmaya başlamıştır.

Ulaşım imkanlarının kısaltmış olduğu mesafeler, toplumsal ilişkilerde de yeni imkanların önünü açmıştır. Eş zamanlı olarak artan iletişim imkanlarına katkı sağlayacak başka bir gelişme de gazete ve dergi yayıncılığıydı. *“On sekizinci yüzyıl, periyodik basında çarpıcı bir yükselişe tanıklık etti. Yüzyıl ilerledikçe, gazeteler bunun sadece küçük bir bölümünü oluşturacaktı. Bunun yerine, yeni yüzyılda abone olunan yeni bir seri yayın kuruldu: haftalık veya aylık olarak dağıtılan edebi, kültürel, bilimsel dergiler. Yeni yayın türü son derece popüler oldu. Bu, yükselen refah ve artan okuryazarlık dönemiydi. Profesyonel elitlerin genişlemesinin yan sıra, yeni periyodik yayınların bu meslek gruplarını hem yazar hem de abone olarak kaydettirerek yararlanabildikleri bilimsel ve profesyonel uzmanlığa güven arttı.”*² Pettegree'nin de dediği gibi on dokuzuncu yüzyıl demiryolunun olduğu kadar gazete ve derginin de çağı olacaktı. Gazete ve dergiler yeni bir meslek grubunun doğmasını beraberinde getirecekti. Gazete ve dergilerin artan okuryazarlıkla birlikte yaygınlaşması basının insan ilişkilerinde daha öne çıkan bir rol almasını sağlamıştır.

Hobsbawm *“Sözcükler, çoğu zaman belgelerden daha güçlü tanıklardır. Bu kitapta ele alınan altmış yıllık dönem içerisinde icat edilmiş veya çağdaş anlamlarını esas olarak bu dönemde kazanmış birkaç sözcüğe göz atalım”*³ diyerek sıraladığı sözcüklerin içinde gazeteciliği de zikretmektedir. Diğer bir deyişle tarih bu dönemde kendi sözcüklerini üretmiştir. Kıta Avrupası'ndaki bu gelişmelerin yansımaları Osmanlı İmparatorluğu'nda da karşılığını bulmuştur.

Milliyetçilik akımının sarstığı imparatorlukta II. Mahmut döneminde (1808 -1839) matbuatın önemi fark edilmiştir. Özellikle 1821 yılında patlak

¹ Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789 -1848*, Dost Kitabevi, Ankara 2019, s. 54.

² Andrew Pettegree, *Haberin Ortaya Çıkışı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2022, s.323.

³ Hobsbawm, *age.*, s.9.

Yunan İsyanı sırasında matbuatın uluslararası kamuoyunu etkileyebilmek için ne kadar gerekli olduğu anlaşılmıştır. Hüküm sürdüğü dönemde reform politikalarıyla tanınacak olan II. Mahmut yapmış olduğu reformların topluma da aktarılması gerektiğini anlamıştı.⁴ Çünkü, yaşanan çağda yönetimlerin toplumla ilişki kurma biçimleri de değişmekteydi.

II. Mahmut'un (1808 -1839) ön adımlarını atmış olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun modern bürokrasinin kurumsallaşması açısından Tanzimat Fermanı kritik bir eşiktir. Bununla birlikte ilan edilen fermanla amaç devletin bünyesinde arız olan hastalıkların temizlenmesi veya kanun-ı kadime dönüş olarak tanımlanmaktaydı. Lakin, Tanzimat Fermanı'nın yapılacak olan ıslahatlara da "*ahkâm-ı celîle-i kur'âiyye ve kavânîn-i şer'yyeye kemâliyle ri'âyet olunduğundan*"⁵ denilmekle birlikte "*b'azı kavânîn-i cedide vaz' ve tesisi lazım ve mühimm*"⁶ olduğu da belirtilmektedir.

Kıta Avrupası'nın, özellikle İngiltere'nin ve Fransa'nın öncülük etmiş olduğu devrimlerin beraberinde getirdiği zihniyet değişimi Osmanlı monarşisi ve bürokratik elitler aracılığıyla imparatorluğuna taşınmıştır. Bu süreç, Osmanlı İmparatorluğu açısından modernleşmenin kendisi anlamına gelmektedir. Özellikle, matbuatın yönetim ve bürokrat elitler eliyle imparatorluk bünyesine girişi Osmanlı modernleşmesinin görünürleşmesi anlamına gelmektedir.

Matbuatın Osmanlı coğrafyasında yaygınlaşması, imparatorlukta yaşayan toplulukları modernleşmenin aktif özneleri haline de gelmeye başlayacaktır. Toplumun kendi içinde üretmiş olduğu aktivasyon ise toplumsal ve bireysel meselelerin "*gündem*" haline getirmiştir. Bu bağlamda Osmanlı kadınları da bu gündemin hem hem öznesi hem de nesnesi olmuşlardır. Osmanlı kadınları açısından modernleşmesinin serencamı uzun ve sancılı yolculuk olmuştur. Nitekim bu yolculuğu, Meşrutiyet'in ikinci kez ilanından sonra çıkarılan Musavver Muhit dergisinde, tefrika ettiği ilk romanı olan Heyula'da "*Kadınlık daima muamma!*"⁷ şeklinde tanımlanmaktaydı. Nitekim, Seniha Hikmet (Aka Gündüz) de "*Kendilerini bile profilden bilen,*

⁴ Kemal Beydilli, *II. Mahmut*, DİA, Ankara 2003, C. 27, s 352 -357.

⁵ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Nedir?", *Tanzimat* (Der: Mehmet Seyitdanlıoğlu), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.13.

⁶ Agm. s.13.

⁷ Ayşe Utku Günaydın, *Kadınlık Daima Muamma*, Metis Yayınları, İstanbul 2017, s. 9.

muhakemat –i felsefiyyelerini durgun suda ve ancak münakis (aksiyle, yansınmasıyla) gören erkekler derler ki: 'kadın bir muammadır.'"⁸ şeklinde yorumlamaktadır.

1. Avrupalı Bir Mahremiyet Anlayışına Kısaca Bakış: Bireyselliğin Manifesto Alanı Olarak Oda

"Umulmadık bir kuyruklu yıldızın uzayda ışıldaması gibi, yeni bir yol açıp elinde bir keşif kitabıyla aniden âlimler dünyasında boy göstermek kadar övünülesi ne olabilir!

Hayır, kitabımı gizleyecek değilim; işte, beyler alın okuyun. Odamda kırk günlük bir yolculuğa kalkıştım ve gerçekleştirdim. Yaptığım ilginç gözlemler ve yol boyunca hissettiğim sürekli zevk, bu yolculuğu herkesin önüne serme arzusu doğurdu bende; yararlı olacağına dair kesin inancım bu karara yol açtı. Mustarip oldukları rahatsızlıkları yatıştırıcı ve sıkıntılarına kesin çare olacak şey sunduğum bahtsızların ne kadar çok olduğunu düşündükçe ifade edilemez bir memnuniyet doluyor kalbime. İnsanın odasında dolaşmaktan aldığı haz, başkalarının kaygı verici kıskançlığından azadedir; talihten bağımsızdır.

*Gerçekten de, herkesten gizlenerek çekilebileceği küçücük bir odası bile olamayacak kadar bahtsız, terk edilmiş olabilir mi insan?"*⁹ Bu satırların sahibi 1790 yılında orduda görev yapmaktayken kırk iki günlük ev hapsi cezasına çarptırılan Xavier de Maistre'nin cezası çekerken yazmış olduğu bir bölümden aittir.

Xavier de Maistre kendisine ceza olarak verilen ev hapsini anlattığı metin boyunca okura odasıyla / eviyle olan ilişkisini bahsetmektedir. Bu ilişkinin içinde eşyalar, eşyaların yaşamındaki yeri; arkadaşlıklar, dostluklar, hayaller ve hedefler de yer almaktadır. Öyle ki okura, metin boyunca hapis cezası almış mahkumun çileli vakit geçirme eyleminden ziyade gönüllü ve hatta eğlenceli bir inziva hali eşlik etmektedir. İşte bu ruh halini kendisine sağlayan ise kendi odasının olmasıdır. Çünkü, kendine ait bir odanın varlığı kişiye güvenli bir sığınaktır. Hatta, "bir süreden beri kalabalık meclisler bende korku uyandırıyor"¹⁰ diyerek toplum içindeki varoluşun yıpratıcılığına da değinmektedir.

Xavier de Maistre'nin, eğlenceli bir inziva halini alan ev /oda hapsinde bir suçlu veya hükümlü psikolojisiyle hareket etmemesini sağlayan

⁸ Tanıl Bora, *Cereyanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 741.

⁹ Xavier de Maistre, *Odamda Yolculuk*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2015, s.6

¹⁰ Age, s. 77.

odası, bireysel kimliğini inşa ettiği alandır. Aslında ait olduğu yerdedir. Bu sebeple varlığının ait olduğu yer kendisi için bir ceza çekme mekanı olmaktan öte kendilik bilincinin keyfini sürdüğü yerdir. Oda ve odanın bir parçası olan ev bu bireyin kendi varlığıyla ilişkisi bağlamında besleyici ve koruyucu bir işleve sahiptir.

Odamda Yolculuk, uzun sürecek on dokuzuncu yüzyılın şafağında kamusal hayatın bireysel yaşam anlayışını öncelediği bir döneme denk gelmektedir. Artan matbuat kapitalizmiyle birlikte gündelik hayatı öne çıkarmıştır. Elbette ki, gündelik hayatta bireyin varolma biçimleri değişen yaşam ve tüketim alışkanlıklarıyla da ilişkilidir.

On dokuzuncu yüzyıl, *ancien regime* olarak adlandırılan önceki yüzyıllara oranla kamusal hayata bedenler üzerinden müdahalenin değiştiği bir dönemin eşigidir. Önceki yüzyıllarda “kişinin mevkiini gösteren kostümler giyiliyordu. İşaretlerin başarılı olması için kostümlerin bilinmesi, bedensel imgelerin bildik olması gerekiyordu. 17. yüzyıl sonlarının hantal dış görünüşlerinin muhafaza edilmesi basitçe geçmişin bir uzantısı olarak görülemez. Amaç, toplumda ait olunan yeri gösteren imgeler kullanarak sokakta toplumsal bir düzen oluşturmaktı.”¹¹ Sennett’in genel çerçevesini çizdiği toplumsal görünüm kamusal alandaki sınırların netliğini ifade etmesi açısından kayda değerdir. Belki de Xavier de Maistre’nin kamusal hayattaki kaygılı ruh hali bu netliğin birey üzerindeki psikolojik karşılığına denk gelmektedir.

1928 yılında Cambridge Üniversitesi’nde feminist hareket için önde gelen isimlerden biri olan Kendine Ait Bir Oda’nın yazarı, insan ve oda arasındaki ilişki üzerine yazdığı bu eserde söylenenlerin ruhu yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki feminist tartışmaların *locus classicus’u* olarak da nitelendirilen Wirginia Woolf’un kaleme aldığı Kendine Ait Bir Oda, Cambridge Üniversitesi’nde kız öğrencilere yaptığı bir konuşmasına binaen şekillenmiştir.

Cambridge Üniversitesi’ndeki konuşmasına “*Ama biz sizden kadınlar ve kurmaca üzerine bir konuşmanızı istemiştik, bunun kendine ait bir odayla ne ilgisi var, var diyebilirsiniz. Açıklamaya çalışayım.*”¹² diyerek başlamaktadır. Bu girizgahın akabinde oda ve kadın kimliği arasındaki ilişkiye değinmeye

¹¹ Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2019, s.95.

¹² Wirginia Woolf, *Kendine Ait Bir Oda*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2017, s. 5.

devam etmektedir. Örneğin; *“Sizlere ancak önemsiz sayılabilecek bir hususta bir fikir verebilirdim bir kadın eğer kurmaca yazacaksa, parası ve kendine ait bir odası olmalıdır; ve göreceğiniz gibi, kadının gerçek doğasına ve kurmacanın gerçek doğasına dair büyük bir sorunu çözümsüz bırakmakta.”*¹³ diyerek kadının kamusal hayat için üretim yapabilmesinin koşulunun maddiyat ve mekân bağlamında desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Woolf, bu bağlamı tarihsel kontekstin içine “Entelektüel özgürlük maddi şeylere bağlıdır. Kadınlarsa hep yoksul olmuşlardır, sadece iki yüzyıldır değil, dünya kurulalı beri. Kadınlar Atinalı kölelerin çocukların köleleri kadar bile özgür olamadılar. O zaman kadınların şiir yazmak dışında en ufak bir şansları yoktu. İşte bu yüzden kendine ait bir odanın ve paranın önemini vurguladım.”¹⁴ Kendine ait bir oda kadınların, kamusal hayatta neden yer bulamayışlarına yönelik cevap arayışlarının da bir neticesidir. Bununla birlikte, yayıncılığın da gelişimiyle kamusalın özel hayata doğru akışı da artmıştır. Sennett'in kamusal insanın çöküşü olarak tanımladığı tarihi kesit matbuat kanalıyla da özel /mahrem in inşa edildiği döneme denk düşmektedir.

Kendine ait bir odanın varlığına yönelik Woolf tarafından yapılan bu atıf evin kadınla ilişkilendirildiği, habitatu olarak kabul edildiği genel eğilimle çelişkili görünmektedir. Çünkü, *“Birçok kültürde kadının yeri evdir. ‘Kendisini gösteren her kadın namusuna gölge düşürür.’ ‘Kadının topluluk içinde olması yersizdir.’ diye söylerler neredeyse Pythagoras ve Jean –Jacques Rousseau. Ticaret, politika, hitabet sanatı, spor iktidar gibi toplumsal alanlar erkeğin tekelindedir. Kadın buna yalnızca kısmen katılabilir. Bu hem rol hem de cinsiyet meselesidir. Bedenin korunması, gerektiğinde saklanması gerekmektedir.”*¹⁵ Perrot tarafından, kadın ve ev ilişkisine yönelik Antik Yunan'dan Aydınlanmacı döneme değin çekilen çizgisel düzlem de bu anlayışın entelektüel bağlamdaki gücüne işaret etmektedir. Yüzyıllara yayılan bu anlayış sadece entelektüel dünyada değil, gündelik yaşamın birçok veçhesinde yer bulmuştur. Ev ve kadın arasında kurulan bu doğallaştırılmış bağ, kadının kendisi için bir oda talebinde bulunmasında elbette bir tezatin önünü açmakta gibidir.

---

¹³ Woolf, s. 7.

¹⁴ Woolf, s.121.

¹⁵ Michelle Perrot, *Odaların Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 126.

2. a. Osmanlı Matbuatının Mahremiyeti Dönüştürmesi

XIX. yüzyılda Avrupa'da yaygınlaşan yayıncılık faaliyetleri Osmanlı İmparatorluğu'nda da kendine yer bulmaya başladı. 1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edildiğinde imparatorlukta iki gazete yayınlanmaktaydı. 1828 yılında Kahire'de yayınlanan Ceride -i Mısriyye, 1831 yılında ise Osmanlı reformlarının kolonizatörü işlevini görecek olan Takvim -i Vekayi gazetesidir. 1830'lu yıllarla başlayan Osmanlı matbuat hayatı ilerleyen yıllarda Osmanlı toplumunda yeni bir meslekleşmenin önünü açmıştır. Nitekim 1857 yılında ilk matbuat nizamnamesi yayınlanmıştır.¹⁶ Bu nizamnameyle birlikte yayıncılığın sınırları çizilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı matbuatının şekillendiği bu yıllarda gündelik hayat ve hayatı yaşama şekilleri de matbuatın gündemine dahil olmuştur. Fakat bu dahil olma toplumu değiştirme ve nizamata verme çabasının yanında toplumun da kendini ifade ettiği bir alan olagelmıştır. Bu yıllarda Osmanlı kadınları matbuatta kendi seslerini duyurmaya başlamışlardır. 1869 yılında Ali Raşit tarafından çıkarılmaya başlanan Terakki -i Muhadderat'la birlikte matbuat dünyasında yer bulmaya başlamışlardır.

Osmanlı kadınlarının matbuatta yer tutması sadece kadınlar üzerinden değil, matbuat dünyasının bizatihi önemli başlıklarından biri olmuştur. Çünkü Osmanlı matbuatı, devlet eliyle yayınlanmaya başlayan Takvim -i Vekayi başta olmak üzere kamusal düzenin inşası konusunda rol oynamıştır. Kamusal hayatın inşasında kadınların yeri ve durumu üzerine de tartışmalar vücut bulmaya başlayacaktır. Matbuatın dönüştürücü gücü kamusal ve özel hayat arasındaki sınırı muğlaklaştırmış hatta bu sınırı kamusal yaşam lehine genişleterek berkitmiştir.

Kamusal ve özel hayat arasındaki bu geçişkenlik özellikle matbuatın kadınla ilgisine paralel olarak Osmanlı evinin de kamusal tartışmalardan biri haline gelmesini beraberinde getirmiştir. Osmanlı evinin kamusal alanın tartışmalarından biri haline gelmesi, Avrupa'da *doğallaştırılan* kadın ve ev ilişkisinin analogik benzerliği Osmanlı toplum yapısında da karşılığını bulmaktadır. Erkeğin ev dışında olmasının doğallığının yanında, kadının evin dışında kamusal hayata katılmasının gerekçeleri olmak zorundadır. Nitekim, erkeğin evin maiyetinden sorumlu tutulması dahi, bizatihi meşruiyetinin kendisidir.

¹⁶ Düstur, I. Tertip 2 cilt, Dersaadet 1329, 227 -228.

Ev (hane) Osmanlı toplumunun mahremiyet sınırlarında kabul edilmekle birlikte evin içinde özellikle kadın merkezinde yeni bir kamusal alan icat ve inşa edilmektedir. Matbuatın öne çıkan isimleri icat edilmiş/doğallaştırılmış kamusal alan üzerinden kadının süslenmesinden, ev idaresine varana değin birçok bu bağlamda yeniden üretilmiştir.¹⁷ Bu doğallaştırmada ev yeni bir kamusal alana dönüşmekte ve erkekle ilişkisi merkeze alınarak kadının rolü ve yeri tanımlanmıştır.

Osmanlı toplumundaki kamusal yaşamın inşa edilmesinin yönü özel /mahrem alanlara doğru da nüfuz etmiştir. Bu genişlemenin ana aktörü ise kadınlardır. Evin dışına çıkan Osmanlı kadınının zaten sokaktaki giyim kuşamından, hal ve hareketlerine değin birçok ayrıntının sınırları detaylı olarak belirlenmiştir. Kuralların uyulması hususunda kılık kıyafetten, asayiş kurallarına dikkat edilmesine varana değin kadını merkeze alan kayıt fermanlardan seyahatnamelere kendine yer bulmuştur. Kamusal hayatın tanzim edilmesinde kadına atfedilen sınırlar ve meşruiyet alanları önemli bir yer tutmuştur.

Matbuatın kamusal yaşamın tartışma zeminine dönüşmesi on dokuzuncu yüzyılın tamamına yayılmıştır. Bu yayılım dolayısıyla kamusal alandaki asayiş meselesinin aktörlerinden olan kadınlar artık sadece sokaktaki hal ve hareketlerinden değil, ev içlerindeki yaşamlarından da sorumlu tutulmuşlardır. Başka bir deyişle matbuat kadının yaşamını alenileştirdikçe, habitatını da bu aleniliğe eklemiştir. Hanenin kadınla kamusallaşması kadının ontolojine yüklenen ve yüzyıllara yayılan sosyolojik mirasın neticesidir. Çünkü, kadın hane içindeki rol dağılımında en fazla sorumluluğu olan öznedir. Buradaki sorumluluk kendisinin hane içinde söz sahibi olması hususunu aynı ölçüde belirlememektedir. Çocuk terbiyesi ve sağlığından, evin temizlik, tertip ve düzenine, bütçesinin idareli kullanılmasından, eşin ve çocukların mutlu edilmesine değin bir dizi sorumluluğun kadına atfedilmesine dair bir mutabakat arayışıdır. Aslında kadın üzerinden yapılan mahremiyet tartışmalarına bakıldığında Osmanlı toplumunda mahremiyet üzerine konuşulan şey anlamına gelmektedir. Kadın sadece kamusal yaşamdaki yeriyle değil, özel yaşamıyla da

---

¹⁷ Şemseddin Sami, "İdare -i Beytiyye". S:1, Aile, Mihran Matbaası, İstanbul 1297 (1880), (ss. 14-18), Ahmet Midhat Efendi, (1889), *Kadınlarda Tezyid -i Cemal*, İstanbul: Kırkanbar Matbaası, İstanbul 1297 (1889), (ss.1-3).

mahremiyet tartışmalarının önemli bir yerini işgal etmektedir. Tartışmalar ise çoğunlukla aktarılan toplumsal zihniyeti takip etmiştir.

2. b. Hane ve Kadın Mahremiyeti'ne Kurgusal Metinlerin Dahil Olması

Toplumsal zihniyetin aktarılması bağlamında hane ve mahremiyet tartışmalarına yönelik olarak 1860'lı yıllarda başlayan süreçteki devamlılığı görebilmek açısından Abdülaziz Bey (1850 -1918) yazdıklarına bakmak faydalı olacaktır. Bahsi geçen yazıları "1910'lu yıllarda kaleme aldığı"¹⁸ varsayılmakta ve Türk Yurdu dergisinde yayınlanan Osmanlı ˆdet ve Merasimleri'nde karşımıza çıkmaktadır.

Bu yazıların, Günlük Ev Hayatı'yla ilgili olan kısmında, "Evin bütün işi (amaşır yıkama, yemek pişirme, silip temizleme, i çamaşırlarının tamir ve yamaları) ev hanımına aittir. Kızı gelini varsa beraber çalışırlar. Kocasını sofraya inmeden önce yemek sahanlarını mangal kenarına koyar, ısıtır. Yazın mehtaplı gecelerde, bahçedeki asma ardağının altına kaba hasır serilir, minder, yemek iskemlesi, yemek sinisi oraya taşınır, sofraya kurulur. Soğuması için testi akşamdan bir iple kuyuya sarkıtılır. Testi ve kulplu maşrapa sofraya getirilir, yemek orada yenir."¹⁹ Yukarıda ifade edildiği gibi bu yazılar, meşrutiyeti yönetime ikinci kez geçildiği ve Kanun - Esasi'nin yeniden yürürlüğe girdiği 1908'in hemen akabinde yayınlanmıştır. Osmanlı kadınlarının oldukça aktif olduğu bugünlerde kadının ev içindeki pozisyonu neredeyse birebir tekrardır.

II. Meşruiyet'e gelene kadar Osmanlı matbuatında sadece kamusal hayat, kadın ve hane üzerine tartışmalar, Abdülaziz Bey'in şablon niteliğindeki tekrarını beslemiştir. Bununla birlikte, Osmanlı matbuatı yaygınlařtıķa sayfalarına taşınan tartışmaların yanında kurgusal metinler yoluyla da toplumsal hayatın veçheleri ele alınmıştır. Bu dönem aslında Avrupa'da da kurgusal metinlerin, özellikle romanın yükseldiği bir döneme denk gelmektedir. Ian Watts *Romanın Yükselişi* isimli çalışmasında, on sekizinci yüzyıla birlikte İngiltere'de "Okullara devamlılık, çoğunlukla, yoksullara at pat okuma öğrenmekten daha fazlasını veremeyecek kadar kısa ve düzensiz"²⁰ olduğunu ve bunun roman okumaya etkisinin tartışmaya açık

¹⁸ Abdülaziz Bey, *Osmanlı ˆdet ve Merasimleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. V - VI.

¹⁹ Abdülaziz Bey, age, s. 160 -161.

²⁰ Ian Watts, *Romanın Yükselişi*, Metis Yayınları, İstanbul 2018, s.43

olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, bu korelasyonu da ihtimal olarak göz ardı etmemektedir. On dokuzuncu yüzyılda artan okullaşma oranı ve matbuatın şekillenerek çeşitlenmesiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda piyesler ve romanlar neşredilmeye başlamıştır.

Osmanlı matbuatında yayınlanmaya başlayan romanlar kamusal hayatın içinde boy gösterecek Osmanlı vatandaşının özel hayatını tanzim etme çabasına girmiştir. Bu anlamda roman yazarı, okurunu makbul vatandaşın nasıl olacağına dair bir tipoloji çizme kaygısı taşımaktadır. Bu sayede toplumu oluşturan bireylerin özel hayatları da kamusal tartışmaların alanına girmiştir. Kadının da dahil edildiği bu tartışmalardan biri de haneyle olan ilişkisidir. Matbuat ve romanla birlikte kadının sadece hane içindeki konumu değil, özel hayatı fiction'unun içindedir. Bu bağlamda, kadınların kendilerine ait bir odasının olması gerekip gerekmediği ve eğer olması gerekiyorsa nasıl olması gerektiği dönemin kalem erbabının el attığı konulardandır.

Matbuatın kadınları da içine alan, topluma nizamata verme çabası Osmanlı entelektüel hayatı için sembol isimlerden biri olacak olan Namık Kemal'in eserlerinde de vazgeçilmez konulardan biri olmuştur. Osmanlı edebiyatının yeni yeni tanışmakta olduğu dönemin romanlarında biri olan İntibah'ta aile bağlamında kadın ve namus önemli yer tutmaktadır.

Roman, Sergüzeşt -i Ali Bey veya İntibah başlığıyla 1876 yılında yayınlanmıştır. Dönemin Fransız romanlarından da etkiler taşıyan romanda Ali Bey'in tanıştığı ve sonra erkek avcısı/ fahişe olduğunu öğrendiği Mahpeyker'le cariyesi Dilaşub arasında yaşadıklarını ele almıştır. Romanda Dilaşub Ali Bey için canını verecek kadar fedakarca seven bir cariyedir. Buna karşılık Mahpeyker ise adeta yaşadığı hayatla karakteri arasında bir tutarlılık inşa edilen kötü kadındır. Lakin, dönemin okuru Mahpeyker sayesinde bir kadının yatak odasının eşliğinden girmiş, detaylarını görmüştür.

Mahpeyker'le tanışmadan önce mazbut bir hayat sürmekte olan Ali Bey'in hayatı sonrasında alt üst olmuştur. Nitekim kalemde memur olarak çalışan Ali Bey, çalıştığı dairesindeki işinden çıktığı bir akşam, annesine yalan söyleyerek daha önce sözleştikleri gibi Mahpeyker'in Kuzguncuk'a gitmiştir. Bir müddet gazinoda vakit geçirmiştir. Sonra ise Mahpeyker'le sözleşmiş oldukları vakitte yalısına gitmiştir. Namık Kemal, Ali Bey Mahpeyker'le buluşmaya gittiği yol boyunca geçirdiği bütün süreyi gayr -i meşru şekilde geçirmiştir. Yani, Mahpeyker'e çıkan bütün yollar günahlarla örülüdür.

Buluşmayla neticelenecek bu yolculuğun belki de, en yoldan çıkılan sahnesi Ali Bey'in Mahpeyker'in odasına girdiği sahnedir. Namık Kemal, Mahpeyker'in köşküne girdikten sonra yatak odasına giden Ali Bey'in gördüklerini etraflıca anlatır. *"Odanın sandalye takımları beyaz zemin üzerine pembe çiçekler işleme canfesten yapılmış, halısı da döşemenin renginde olarak yalnız üzerine çiçek yerine ötekinin pembesinden daha koyuca birtakım dallar nakşolunmuş, duvarındaki kağıdın bilakis zemini pembe, çiçekleri yıldızla karışık beyaz olarak, tavanı ise alçıdan dondurma gayet musanna' (sanatlı) güldesteler, papağanlarla tezyin edilmişti (süslenmişti).*

Kara tarafına olan duvarın vasatına ve binaenaleyh büyük pencerenin karşısına tesadüf eden kapıdan girildiği gibi pencereden hâlî (uzak) olan sağ duvarın bahçe tarafındaki köşesinde ince tül ile örtülmüş yataklık; yataklıkla denize nazır olan pencerenin arasında birkaç sandalye; büyük pencerenin önünde endam aynasıyla, çifte fanuslu çalar saatiyle bir muntazam çiçeklik; sola düşen ve bahçeye nazır iki penceresi olan deniz canibindeki (tarafındaki) köşesinde bir kanape ve beriye doğru yine birkaç sandalye ile kapı tarafındaki köşesinde bir aynalı dolap; kapının iki tarafında dahi bahçenin sokak kapısı tarafındaki cihetine nazır iki pencere görünürdü. Pencerelelerin beyaz bürümcük perdeleri yarı yerlerinden merbut (bağlı) binaenaleyh alt tarafları açık olduğundan endam aynasıyla mestur olan (kapanan) büyük pencereden başka hem denize ve hem de bahçeye nezaret olunurdu (bakılırdı). Kanopenin önünden mükellef bir işret takımı kurulmuş ve üzerine bahçeye nazır olan pencereden alınma bir dal, henüz açılmış gülleriyle sâyesâz -ı letâfet (güzel bir gölgelik) olmuştu."²¹ Oldukça geniş ve etraflı tasvir, bir kadın nasıl olduğuna dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Bu kurmaca metin, Osmanlı kadın kimliğiyle iç içeleşmiş odasının mahremiyetini kamusal açmıştır. Bununla birlikte kurgusal metin yoluyla da olsa kamuya açılan ilk Osmanlı kadın odalarından olan odanın sahibinin bir hayat kadını olması ilginçtir. Çünkü, bizatihi Mahpeyker, Osmanlı toplumu için netameli bir kimliği temsil etmektedir. Hatta, kamusal alandaki ahlakın sınırını bozmaktadır. Yani, Mahpeyker, Osmanlı kadınına ait olan mahremiyeti ihlal etmekle kalmamış bunu alenileştirmiştir. Bizzat bedeni kamusal mahremiyet sınırlarını bertaraf etmiş olan Mahpeyker'in odası evli olmadığı, namahrem bir erkek tarafından geçilmiştir. Yani, zaten toplumun mahremiyet sınırlarını ihlal eden Mahpeyker'in odası da toplumun onaylamadığı bir ilişki aracılığıyla alenileştirilmiştir.

²¹ Namık Kemal, *İntibah*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018 s.85 -86.

Namık Kemal'in detaylı bir şekilde anlatmış olduğu bu odaya dair olumlu ya da olumsuz herhangi bir duygu atfetmemektedir. Belli noktalarda kadına ait olduğu düşünülen ve dönemin estetik algısıyla örtüşen tanımlamalarla yetinilmiştir. İlerleyen satırlarda ise, bu detaylı tasvirin Mahpeyker ve Ali Bey'in nasıl bir ortamda vakit geçirdiklerinin okur nezdinde tahayyülünü kolaylaştırmak için olduğu anlaşılacaktır.

Namık Kemal'in kurgusal dolayımında Osmanlı matbuatına dahil ettiği kadının kendine ait odası kamusal hayat tartışmalarının bir parçasına dönüşecekti. Lakin şimdilik Osmanlı okurunun dünyasına fantezi dünyasını da besleyen roman yoluyla girmişti. Burada dikkati çekmekte olan husus, toplumu dizayn etme şeklinin değişimidir. Topluma ait norm ve kaygıların devlet eliyle hiyerarşik bir müdahaleyle yoluyla olmaktan çıkmasıdır. Bunun yerine toplumla daha denk bir düzlemde inşa edilmeye başlanmıştır. Bunu değişimi sağlayan ise matbuattır. Namık Kemal'in İntibah'ında da toplumsal yapının sınırları kurgu üzerinden değişmekte olan bu ilişki yoluyla inşa edilmektedir. Toplumsal meşruiyetin aşılması ve kişisel yaşamdaki dejenerasyonun sebebiyet verebileceği problemlere roman yoluyla işaret edilmiştir.

İlerleyen yıllarda kadın ve ev ilişkisinin önemine dair vurgular arttıkça kadın ve hane ilişkisine yönelik müdahaleler için yeni gerekçeler icat edilmiştir. Bu gerekçelerin arka planında hane içinin kadın kadar görünmezleştirilmiş olması önemli bir faktördür. Lakin bu ilişkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal değişim yönü konusunda önemli bir mecra olan, matbuatta kadınların da kendilerine yer açmaya başlayacaklardır.

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine doğru, 1869 yılında Terakki gazetesinin eki olarak yayınlanmaya başlanan Terakki -i Muhadderat'tan sonra 4 Kasım 1875'te Ayine yayınlanacaktır. 1883 yılında İnsaniyet'in yayınlanmaya başlamasının ardından 1885 yılında Şükûfezar beş sayı sürecek olan yayın hayatına başlamıştır. Şükûfezar'ı diğer kadın dergilerinden ayıran özelliği ise sahibinin ve yazı kadrosunun tamamıyla kadınlardan oluşmasıdır. Şükûfezar'ın yayın hayatına başlaması matbuatta kadınların da varlığının artık olağanlaşması anlamına gelmekteydi. Osmanlı matbuatında kadınlar kendilerine ait yer bulmaya başladıkça kadınların doğal alanı olarak kabul edilen yerlerin de bu mecraya dahil edildiği görülmektedir.

3. Meşrutiyetin Yeniden İlanı (1908): Kollektif Zihniyetin Devamı

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi hayatında olduğu kadar sosyo - kültürel hayatında da II. Meşrutiyet birçok değişimi tetiklemişti. Aslında 1850'lili yıllardan bu yana gündelik hayatın bir parçası matbuat da meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesiyle patlamıştı. Matbuat, toplumsal taleplerin ifade edildiği, aktarıldığı bir mecra olarak toplum tarafından kabul edilmişti. 23 Temmuz 1908'in akabinde birçok gazete, dergi yayın hayatına başlamıştı. Kadınlar ve kadınlarla ilgili meseleler de bu yayınların konuları olarak toplumsal tartışmaların bir parçası olmaya devam etmiştir.

Meşrutiyet öncesi Osmanlı kadınının haneyle olan ilişkisi, kadının kendine ait bir alanın varlığı da kendine yer bulmaktadır. Kadın bedeni /ontolojisiyle ilişkiye ait bir mekanın varlığı ve nasıl kullanılacağı konusunda yazılar yayınlanmıştır. Osmanlı hanesinde kadının tuvalet odasının varlığı kadının sağlığıyla ilgili olarak matbuatta yer almıştır. Örneğin 26 Mart 1914 - 16 Temmuz 1914 tarihleri arasında haftalık olarak yayınlanan Sıyanet dergisinde bu mesele ele alınmıştır. İmtiyaz sahibi Melek Meliha, sorumlu müdürü ise Zaim Hayri Hanım olan derginin anlaşılacağı üzere yayın politikasını kadınlar şekillendirmiştir.

Derginin 23 Nisan 1914 (10 Nisan 1330) tarihinde yayınlanan 5 numaralı sayısında Doktor Ramih tarafından *Kadınlık* başlığı altında *Sihli Bir Tuvalet Odası* alt başlığında bir yazı kaleme alınmıştır. Yazının girişinde "Güzelliği kadar sıhhati seven, takdir eden ve yaşamasını bilen her kadının vaziyet ve serveti ne mertebede olur ise olsun bütün serair -i nisviyye ve kalbiyesini sine -i samiyetinde hapseden bir odası vardır: tuvalet odası."²² Yazının girişinde kadınların sosyo -ekonomik durumları konuları ve durumları dışında hepsinin kendilerine ait bir odaya ihtiyacının olduğunu ifade etmiştir. Üstelik bu oda sadece kadına mahsus olmalıdır. "Bu hücre -i di l-aşubun kapısından her nazarı harici nüfuz edemez. Bu odanın kendine mahsus bir inceliği, hususiyeti vardır. Kadının gururu, güzelliği, serair i garamı, saadeti, gözyaşları hülasa menakıb -ı hayatiyyesi bu odanın heva -yı safında uçar. Bu oda, kadınlığın darü'- sinaa-i melahatidir." Doktor Ramih tarafından kadınlar için gerekli gördüğü tuvalet odaları yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi açıkça toplumsal cinsiyete dayalı ifadeler üzerinden tanımlanmıştır. Kadının ontolojisine atfedilen özellikler tuvalet odasını tanımlamak için de kullanılmıştır. Oda kadının

²² Doktor Ramih, "Kadınlık (Sihli Bir Tuvalet Odası)", *Sıyanet*, N.5, 23 Nisan 1914 (10 Nisan 1330), s. 192 -193.

güzelleşmesi için kullanabileceği bir alandır. Tuvalet odalarının varlık sebebi ise “der ü duvarından, revzen -i ziya-paşından harice çıkan izde binlerce ebhire -i itriyât -ı müzehhep, çılgın hevesât uçar, çırpınır. Beşeriyetin bu çılgnlıkları da medeniyetin sefalet ve sefahat yollarıdır. Fakat bu öyle bir sefalet ki, onu düştüğü firaş -ı asabiyetten kaldırmak için tuvalet odalarını sıhhi bir şekilde sokmak istiyoruz.”²³ Doktor Ramih, Osmanlı kadının hanesiyle olan bağını daha önce de defaatle ifade edilen bağlama yerleştirmektedir. Yani, kadın “haricde” medeniyetin sefalet ve sefahatiyle beden ve ruhen sağlığını kaybedebilir. İşte tuvalet odaları da beden ve ruh sağlığını kazandırmak için kadına gereklidir. Kadının sıhhatini ancak güzelliği için sevdiğini iddia eden Doktor Ramih, bu sıhhatin nasıl korunacağını yazısında detayları ele almıştır.

Yazısının ilk bölümünde tuvalet odasının kadın için önemini anlattıktan sonra bu odanın nasıl olması gerektiğine dair detaylı bir izahatta bulunmaktadır. “bahsetmek arzu ettiğimiz lavaboda küçük müzeyyen raflardaki tuvalet suları, tuvalet sirkeleri, yüz için taravet suları, mukabbız sular, diş tozları, iksirler, kozmetikler, badem yağı, vazelin pomatalar, diş macunları, sabun sabun suları ve macunları ile tecmilat masasındaki taraklar, firketeler, fırçalar, diş fırçaları ve süngerler bir kadının ihtimamat -ı sıhhiyye ve taharet -i bedeniye ve vechiyesine hizmet eden eşyadır.”²⁴ Şeklinde saydığı eşyaların hepsi kadın güzelliği ve makyajı içindir. Bundan sonra ise kadının vücut bakımı el yıkamasından, banyo suyunun sıcaklığına varana değin uzun uzun anlatılmaktadır. Aslında erkek ve kadın güzellik meselesine hilkatleri itibariyle yatkın olduklarını belirten yazar bugün moda olarak tabir edilen güzelleşmenin aslında çağlar boyunca insanlık için önemli bir husus olduğunu belirtmektedir.

Doktor Nureddin Ramih'in yazısına ilaveten Düzgünler ve Kozmetikler başlığı altında Yusuf Ragıb tarafından bir yazı kaleme alınmıştır. Yusuf Ragıb'a göre tezeyyün olarak ifade edilen kelime süslenmekten ziyade temizlik olarak anlaşılmalıdır. “Esasen süs demek de temizlik demekten pek fazla uzaklaşamaz.”²⁵ Sıhhati korumak ve süslenmek içinse doğal kozmetik ürünleri kullanılmasını tavsiye etmektedir. Nitekim bunun içinde çeşitli tarifler önermektedir.

---

²³ Ramih, agm, s.197.

²⁴ Ramih, agm, s.197.

²⁵ Yusuf Ragıb, “Düzgünler ve Kozmetikler”, *Sıyanet*, N.5, 23 Nisan 1914 (10 Nisan 1330), s. 197-198.

Derginin 17 Nisan 1330 tarihli 6 numaralı sayısında ise yine Doktor Nureddin Ramih tarafından *Sihhi Tuvalet Odası: Banyolar ve Tedavi Bi'l- mâ (Duşlar)*²⁶ başlığı altında bir yazı yayımlanmıştır. Nureddin Ramih bu yazısına da güzelleşme ve sıhhatin önemine vurgu yaparak başlamıştır. Banyonun önemi de belirten yazar, özellikle hususi banyoların önemine değinmektedir. Diğer taraftan “banyoların derece -i harareti kadının mizacına, derece -i asabiyetine, rahatsızlığa göre değişir. Nevrasteni, ihtinak -ı rahm, ihtidad -ı asabiye müptela olanlarda banyo ve tedavi bi'l -mâ ruhlarında inkişaf, cümle -i asabiyelerinde sükûnet, kuvve -i bedeniyelerinde zindegi husule getirir.”²⁷

Yazının devamında ise tuvalet odasında banyo süresinin derecesi ve süresi konusunda bilgi vermektedir. Aynı zamanda suyun sıcaklığı aynı olmalı, çünkü bu alışkanlığın kadını sakinleştirmek ve cildini güzelleştirmek için gerekli olduğunu ifade etmiştir.

Kadın odalarının Osmanlı matbuatında yer bulduğu bir başka yayın ise 22 Mayıs 1334 (1918) tarihinde yayınlamaya başlayan *Türk Kadını* dergisidir. Dergi 15 günde bir Muallim Ahmed tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Derginin *Nasıl ve Niçin* başlıklı ilk giriş yazısında neden yayın dünyasına girildiğinin gerekçelerine değinilmektedir. “Bizde ‘çocuk, talebe ve kadın’ işlenmemiş birer maden idi. Hedefimizi bulmak için keramet değneğine hâcet yoktu.”²⁸ 1850’li yıllardan itibaren yaygınlaşmaya ve mesleki bir yapıya bürünmeye başlayan, üstelik 1870’lerle birlikte matbuatta boy göstermeye başlayan kalem sahibi kadınlar varlığı bilinmekteydi. Yani 1918 Osmanlı kadın ve çocuklarının matbuatta henüz işlenmemiş bir maden olduğu görüşü oldukça iddialı bir çıkıştır.

Derginin yayımlanmaya başladığı 1918 yılı Osmanlı İmparatorluğu için hezimetle sonuçlanacak olan Cihan harbinin son aşamasıydı. İmparatorluk fiili ve resmi anlamda son demlerini yaşamakta ve toplum on yılı aşkındır bitip tükenmeyen savaşların neticesinde bitap düşmüştü. Bununla birlikte kamusal yaşamın sınırlarıyla ilgili tartışmalar sürmekte ve toplum kendine ait kimliği aramaya deva etmekteydi. Her ne kadar meşrutiyetin getirmiş olduğu coşkulu günler geride kalmışsa da matbuatta kadın varlığı artık bir realite

²⁶ Doktor Ramih, “Sihhi Tuvalet Odası: Banyolar ve Tedavi Bi'l mâ (Duşlar), *Sıyanet*, N.6, 30 Nisan 1914 (17 Nisan 1330), s. 230 -231.

²⁷ Ramih, agm, s.230 -231.

²⁸ “Nasıl ve Niçin”, *Türk Kadını*, N. 1, İstanbul Matbaa -i Osmaniye, 22 Mayıs 1334 (1918), s. 3.

olarak kabul edilmişti. Diğer taraftan kadının özel yaşamı da artık kamusal hayatın bir parçası olan matbuatın doğal ilgi alanı haline gelmişti.

Türk Kadını dergisinin 22 Mayıs 1918 (22 Mayıs 1334) tarihli ilk sayısında Bezm -i Âlem Sultânisi müdürü Mehmed Arif tarafından *Tuvalet: Muhafaza -i Sihat ve Melahat: 1 Tuvalet Hakkında Bazı Malumat -ı Evveliye*²⁹ başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. Bu yazı daha sonra ilerleyen sayılarda on iki yazılık bir yazı dizisine dönüşmüştür. Mehmed Arif kaleme aldığı ilk yazısında öncelikle Tuvalet nedir, diyerek sözcüğün kökenine değinerek yazısına başlamıştır. Fransızca kökenli olduğunu ifade ettiği yazısında “Bu kelimeyi tedkik ettim: ‘Yıkanmak, giyinmek, taranmak... gibi’ efaalin her birerlerine ‘Garblılar’ tuvalet ism -i umûmîsini veriyorlar; şu cihetle ki işbu efaalin insanların muhafaza -i sıhhat ve melahatleri ile pek sıkı bir irtibatı vardır.”³⁰ Nitekim, La Baron Stat’ın eseri olan Kabine dö Tuaelet’in eserinin Sezaizade Hikmet Bey tarafından Tuvalet ve Letafet -i Âzâ ismiyle Türkçe’ye çevrilmesiyle 1309 yılında girdiğini ifade etmiştir. Bu risaleye Madam Gülнар (Olga Lebedef) tarafından yazılan önsözde kadının kocasının muhabbetini uzun süre muhafaza etmek istiyorsa “daima temiz, muntazam, güler yüzlü olmalıdır, demektedir. Nitekim Mehmed Arif de tuvalet sözcüğünü öncelikli olarak kadının kendisine yaptığı bakım olarak tanımlamaktadır.

Yazar, görüldüğü üzere başlamış olduğu yazı dizisinde tuvalet sözcüğünün etimolojisini merkeze alarak öncelikle kadının ilişkili olduğu habitatu cinsiyetlendirilmiştir. Bu yazı dizisinde de öne çıkmakta olan kadının temizliğine dikkat etmesi gerektiğidir. Bu da kadın doğasının ilişkilendiği yere bakışın analizine imkan tanımaktadır. Yazar, 6 Haziran 1334 tarihli *Tuvalet: Muhafaza -i Sihat ve Melahat* başlıklı yazısında çocuk bakımını ele almıştır. 20 Haziran 1334 tarihli yazısında da temizliğin önemini değerlendirmiştir.

Mehmed Arif, banyo ve temizliği detaylı olarak değerlendirdikten sonra 4 Temmuz 1334 tarihinde *Kızların Tuvaleti* başlıklı yazıyı kaleme almıştır. Yazının girişinde yazı dizisinin geneline hakim olan temizliğin önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

Kızlara mahsus tuvalet odasındaki eşyaların sade ve süslü olmasından uzak durulması önerilmeli, bundan ziyade temiz olmasına önem

²⁹ Mehmed Arif, “Tuvalet: Muhafaza -i Sihat ve Melahat: 1 Tuvalet Hakkında Bazı Malumat -ı Evveliye”, *Türk Kadını*, İstanbul, İstanbul Matbaa -i Osmaniye, 6 Haziran 1334 (1918), s. 24.

³⁰ Arif, agm, s.24.

gösterilmelidir. Temizlik için de, yeterli miktarda su, sabun, kolonya, pudra, diş tozu ve macunu, diş fırçası, saç tarağı veya fırçası ve Bi -borax bulunmalıdır. Sayılan eşyalara bakıldığında hem kişisel temizlik eşyaları hem de odanın temizliği için gerekli eşyalar sayılmaktadır. Suyun varlığına özellikle ehemmiyet verilmektedir. Eğer odada mâ -i cârî (akan su) yoksa temiz kapların içinde su bulundurulmalıdır. Bu sular da belli vakitlerde bu kaplardaki sular değiştirilmelidir. İlâveten tuvalet odalarında kirli çamaşır bırakılmamalıdır.

Yazarın dikkat çekici önerilerinden biri de “Kızların, kendilerine mahsus tuvalet odaları bulunmadığı surette, odalarına bir tuvalet masası ilâve etmek kifayet eder.”³¹ demektedir. Bununla birlikte “Kızlara, her ne suretle olursa olsun tuvaletleri için ayrı bir mahal tefriki lazîmeden olup validelerine diğer kadınlara mahsus tuvalet odalarından genç kızların istifade etmelerine müsaade olunması kat’iyyen caiz olamaz. Bunun esbâb ve mahâzirini burada uzun uzadıya izâha lüzûm görmeyerek yalnız ehemmiyeti fevkaladesi bulunduğunu ve husûsun asla nazar -ı dikkatten dûr tutulmamasını kayd ile iktifâ edeceğiz.”³²diyerek kızların ayrı tuvalet odası olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Genç kızlara yönelik ayrı bir tuvalet odasının talebi onların cinsel kimliklerinin kabulü anlamına da gelmektedir.

Yazı dizisi ilerleyen bölümlerde de kadınların tuvalet odalarının nasıl olması gerektiğine dair yazılar yayımlanmıştır. 7 Teşrîn -i Sâni 1334 (7 Kasım 1918) tarihinde yayınlanan 11 -12 numaralı yazı dizisinde *Tuvalet Odaları Eşyası* başlıklı kısmı yayınlamıştır. Bu yazıda bahsi geçen hususlar ise tuvalet odasında bulundurulacak eşyalar üstünedir. Ayrıca bunların nasıl oda içinde nasıl tanzim edileceği yazıda bahsi geçen hususlardandır. “Tuvalet odalarında bulundurulacak eşya ve levazımdan en birincisi âyinedir. Tuvalet odalarında birçok âyine bulundurmaya lüzum yoktur Lakin mevcûd âyine mevkiini iyi intihâb etmek lâzımdır. Tuvaletin güzel olmasını, güzel ve iyi giyinmesini ve süslenmesini isteyen kendini iyice görmelidir Bunun için de vâsîtâ âyinedir.”³³ Ayna kadının güzelliğine dikkat etmesi için elzemdir.

Tuvalet odalarının çok eşya ile doldurulmaması bu yazıda da vurgulanmaktadır. Çünkü, odanın içinde serbestçe dolaşabilecek yer kalmalıdır. Ayrıca tuvalet masasının önemi de tekraren vurgulanmaktadır.

³¹ Mehmed Arif, “Tuvalet: Muhafaza -i Sıhhat ve Melahat: 4 Kızların Tuvalati”, N. 4, *Türk Kadını*, İstanbul, Matbaa -i Osmaniye, 4 Temmuz 1334, s. 102.

³² Arif, agm., s. 103.

³³ Mehmed Arif, “Tuvalet 11 -12: Tuvalet Odaları Eşyası”, *Türk Kadını*, İstanbul, 7 Teşrîn -i Sâni 1334 (1918), s.302.

Bu masanın şekli ve genişliği hangi malzemeden yapılması gerektiği de yazının konusu dahilindedir. Aynı şekilde bu eşyalar da sayılmıştır. "Bu masaların altında bulundurulacak küçük dolaplara veyâhûd müteharrik perdelerin arka cihetlerine, ufak güğümler, kovalar, su kaynatmaya mahsus güğümler, leğenler ve diğer eşya konur ve muhafaza olunur. Bununla beraber tuvalet asalarının üzerinde kendilerinin süslenmelerine hizmet eden pudra, lavanta, krem vesaire gibi mevadî şamil çeşit çeşit şişeler, kavanozlar, kutular mevcûddur."³⁴ Ayrıca "Tuvalet odalarında büyücek bir dolab bulunmalıdır. Bunda tuvalete mahsus havlular, çamaşırlar vesaire hıfz edilir Bunlardan başka oturmak için bir iki iskemle ile lüzumunda istirahat etmek üzere bir şezlong bulundurmamak bir odanın muhteviyatını itmâm eder.

Evvence de söylediğimiz veçhile tuvalet odalarının eşyasından ziyade bi'l -hasa bunların muvafık-ı sıhhat olmalarını nazar -ı dikkate almak iktiza eder. Mamafih pek ifrata varmamak üzere bu odaların tanzimi bu odaların az çok süslü olmalarına müsaade olunabilir.

(Sıcak su tertibatı yok ise lüzumunda hemen elde etmek üzere küçük bir gaz ocağı bulunmalıdır."³⁵

Mehmed Arif'in makbul olarak kurguladığı kadın odasında temizliğin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Süslenmekten ziyade hem odanın hem de kadının kişisel temizliği dikkati çekecek derecede detaylı bir şekilde tasvir edilmiştir. Tanzimat'tan bu yana giderek önem kazanmakta olan nüfus politikaları artık kişisel temizliğin önemine değin ulaşmıştır. Bunun yanında odanın derli toplu olması da hem temizliği hem de hanenin içindeki düzen tertibin oda içine de bir yansımasıdır.

Kadın odalarının bu kadar detaylı tasviri matbuatın ve dolayısıyla toplumun kadına bakışıyla ilintilidir. Mehmed Arif, aslında Tanzimat'la birlikte yaygınlaştırılmaya çalışılan maarif anlayışının zihniyet yapısını temsil etmektedir. Maarifle birlikte Osmanlı hanesini de sağlık politikalarının da katkısıyla Osmanlı hanesinin mahremiyeti de kurgulanan alanlardan biri olmuştur. Nitekim, Muallim Mehmed Arif tarafından yazılan bu yazıların üslubunda da bir öğretmenin öğrencisiyle kurduğu iletişim dilinin varlığı sezilmektedir. Burada matbuat aydınlatıcı, yol gösterici ve belki de medenileştirici bir işlevselliğe bürünmüştür.

---

³⁴ Arif, agm., s. 302.

³⁵ Arif, agm., s. 302.

Toplumsal yapının değişimi ve matbuatın bu süreçte oynadığı rol erken cumhuriyet dönemine de yansımıştır. Bu değişimin işlendiği romanlar dönemin öne çıkan yazarlarından olan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerinde de kendine yer bulmuştur. Bu konunun yer bulduğu romanlardan biri yazarın *Deli Filozof* isimli eseridir.

24 Eylül 1930 tarihinde Vakit gazetesinde tefrika edilmeye başlanan roman 7 Mayıs 1931 tarihinde tamamlanmıştır. Yazarın ölümünden sonra Abdullah Tanrıkulu tarafından ise kitaplaştırılmıştır. Eserlerinde gündelik yaşamdan, kadın erkek ilişkilerine, ailenin değişimine değin birçok dönemin birçok dinamiği takip edilebilmektedir.

Asıl adı Hikmetullah olan romanın ana karakteri, mahalleli tarafından Deli Filozof olarak adlandırılmıştır. Evlidir, eşi Fehime Hanım'la mutsuzdur. Çünkü "*karı koca bu dünyayı bir dürbünün ters iki ucundan görürler.*"³⁶ Nitekim, romanın toplumsal yapıdaki fay hatlarından biri de bu karı koca ilişkisinde kendini açığa vurmuştur. Fehime Hanım, kocasını akıl almaz işlerle uğraşan, evinin işinin gücüne bakmayan biri olduğunu düşünürken, Hikmetullah Bey ise, "Felsefe bile kadından korkar"³⁷, demektedir.

Romanda, yanlış Batılılaşma ve aile ilişkilerinin asrlikle birlikte dejenere olması ele alınmaktadır. Nitekim, ailenin kızı Caize de bu mutsuz ortamda yetişmiş düzenli, tertipli bir kız olarak yetişmemiştir. Aynı zamanda kötü bir ilişkinin kurbanı olur. Yazar, Caize'nin odasını tasvir ederken de kızın karakteri ve yaşamıyla paralel olarak şekillendirmiştir. " Bir oda, fakat her şey, mutfak, kiler, odunluk, kömürlük, hela, yatak odası, misafir salonu, bir evin çeşitli gerekleriyle ilgili her isi bu odada görülüyordu. Köşelerinin babalan kopmuş, boyaları dökülmüş, bazı parçalan noksan, hurdacı sergilerinde görülen eskilikte bir karyolanın içinde İclal başını kirlice basma yastıklara dayamış, sapsan oturuyor, Umrani hasta vücudunu iyi yerleştiremediği bir kahveci iskemlesinin üzerinde, önünde gaz ocağında emaye bir kap içinde kaynayan yemeğin ara sıra kapağını açarak bakıyor. Arkasındaki pijama mutfak paçavrasına dönüşmüş. Köşede bir gaz tenekesi suyu yan örten kapağın üstünde emaye küçük bir maşrapa. Biraz ötede birçok eşyaya depo işi gören bir gaz sandığı. Yanı başında kara bir tepsiden taşmış bulaşık kapları. Görünüşleri iğrenme getirecek ihtiyaç çömlikleri karyolanın

³⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, Özgür Yayınları, İstanbul 1999, s.27.

³⁷ Gürpınar, age, s.26.

altında eteklikle örtülü.”³⁸dür. Hüseyin Rahmi Gürpınar, Caize'nin yaşam karmaşasını odanın içinde yansıtmıştır.

Namık Kemal'in İntibah'ında toplumun ahlak çizgisinin dışındaki Mahpeyker'in odasından aile içi ilişkilerin bozulmasının neticelerine uzanan süreç kadının mahremiyetinin kamusallaşmasıdır. Kadının yaşamı artık sadece sokağın, sokakta kıyafetinin ve davranışlarının üzerinden takip edilmemektedir. Artık evin içi hatta kadının kendine ait olan tuvalet odasının bile düzen ve tertibi bu kamusalığın bir parçasıdır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Deli Filozof'u bu zihniyet devamlılığının göstergesidir.

Sonuç:

On sekizinci yüzyıla birlikte ihtilallerle çalkalanan Avrupa'nın, Fransa başta olmak üzere, yönetim yapısı köklü değişimler geçirmekteydi. Çok uluslu monarşi yönetimleri yerlerini ulus devletlere bırakma sürecine girmişti. Yönetim yapılarındaki değişim ve dönüşümlerin yanı sıra buhar gücünün devreye girmesi, makineleşme, ulaşım ve iletişim imkanlarının yaygınlaşması toplumları da yeni yaşam deneyimleri ve tüketim alışkanlıklarıyla tanıştırdı.

Fransız İhtilali (1789) sonrasında profesyonel askerlik sisteminden zorunlu askerlik sistemine geçilmesi yönetimleri demografik meselelerle karşı karşıya bıraktı. Artan makineleşme neticesinde şehirlerde duyulan insan ihtiyacı, modernize edilen ordulara savaşacak erkek nüfus talebi toplum sağlığına yönelik politikalar üretilmesini mecbur kıldı. Devletler buna bağlı olarak hijyen ve doğum politikalarına ayrı bir önem vermeye başladılar.

Avrupa kıtasında bu gelişmeler meydana gelmekteyken Osmanlı İmparatorluğu da yaşanmakta olan değişimi takip etmekteydi. 1789 yılında Osmanlı Rus savaşlarının yıkıcı etkisi sürmekteyken tahta çıkan III. Selim (1789 -1808) ve 1808'de devletin nizamının güç bela yeniden tesis edildiği II. Mahmut (1808 -1839) yönetimleri bu değişimin artık devlet politikası haline gelmeye başladığı dönemlerdi. Nitekim hem III. Selim (1789 -1808), ki daha şehzadeligi döneminde Fransız kralı XVI. Louis'le (1774 -1792) mektuplaşmaya başlamıştı, hem de II Mahmut kurumların köklü ıslahatlara ihtiyaç duyulduğunu fark etmişlerdi.

---

³⁸ Gürpınar, age., s. 358 -359.

II. Mahmut dönemi sadece kurumsal ıslahatların değil, kamusal yaşamı da içine alan ıslahatların dönemi oldu. Maarif ve matbuatla ilgili düzenlemeler artık toplumsal değişimin önünü açmışlardı. Matbuat, maarifle yaygınlaşmakta olan okuryazarlığı, Osmanlı toplumun gündelik yaşamının olağan bir parçası haline getirmekteydi. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı matbuatın Osmanlı gündelik yaşamının bir parçası haline gelmeye başladığı dönemdi.

Matbuatın kurumsallaşması ve toplumsal kabulünün yaygınlaşmasıyla birlikte topluma dönük meseleler "*efkâr -ı umumiye*" tarafından matbuatın satırlarında kendilerine yer bulmaya başlamışlardır. Matbuat erbabı arzı endam etmiş, neşriyat sayısı ve çeşidi artmıştır. Bahsi geçen modernleşme serüveninin içinde matbuat kadınları da bu sürece dahil etmiştir. Matbuatta kendi yayınlarını çıkartan kadınlar olduğu gibi, geriye kalan kalem erbabı da kadınlarla ilgili meselelerde yazılar neşretmişlerdir.

Osmanlı modernleşmesinin, matbuat üzerinden takip edildiğinde, toplumla olan ilişkisi yoğunlaştıkça gündelik yaşamın birçok yönü ve detayı görünürleşmeye ve kamusallaşmaya başlamıştır. Bu görünürleşme ve toplumsallaşma Osmanlı kadınlarının sadece sokakla olan münasebetlerini değil, hane içini yani mahremi kamusala açmıştı.

Osmanlı hanesi, toplumda da karşılık bulmaya başlayan modernleşme süreci öncesinde, görünürle görünmez arasındaki bir muğlaklıkta salınmaktaydı. Osmanlı hanesinin mahremle kamusal arasında bir eşiği temsil ettiği dönem, değişen tüketim alışkanlıkları, matbuatın topluma nizamata verme düşüncesiyle birlikte sona ermişti. Hane içi, özellikle kadınların üzerinden, matbuat yoluyla alenileşmekteydi. Evin dirlik düzenliği ve kadınların bu dirlik düzenliği sağlamadaki işlevleri ele alınan meselelerdendi. Kadına hem hane içi mahremiyetin sınırlarını aşan bir işlevsellik yükleniyor hem de kadına has bir mahremiyet dönüştürülüyordu.

Kadının hane içindeki bu işlevselliğinin yanında değişen tüketim alışkanlıkları ve yaşam tarzının da etkisiyle mekana yeni anlamlar yüklenmiş alanlar da icat edilmişti. Hane, dışıl bir ontolojik gerçekliği olduğu varsayımı bağlamından hareketle, yorumlanmaya devam edilmişti. Hanenin kamusallaştırılan mahremiyeti kadın ve hane bağıyla ilişkiliydi. Bununla birlikte matbuat tarafından, hane içinde sadece kadına ait bir mahremiyet alanı daha icat edilmişti.

İcat edilen kadın odalarıyla (tuvalet odaları) ilgili tercümeleler de yapılmış, fakat tuvalet odasının varlığına dair toplumsal meşruiyet gerekçeleri icat edilmiştir. Bu noktada da süslenmekle temizlik arasında bazen ayırt edilmesi güç bir sınırın çekilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Tuvalet odalarının başlıca işlevi ise kadın yıpranan ruhunu dinlendirmesine imkan sağlamasıdır. Odaların süslenmekten ziyade temizlik için kullanılması, sadeliğinin ön plana çıkartılması hane içi yaşamda talep edilen tutumluluk, müsrif olmama gibi makbul kabul edilen yaşam kodlarıyla da uyuşmaktadır. Bu sayede kadının yaşam alanında mekan bağlamında kamuya ait değer kodları ve denetimin dışında bir alanın daha mahremiyetine dahil olunmuştur.

KAYNAKÇA

1. Süreli Yayınlar

- “Nasıl ve Niçin”, *Türk Kadını*, 22 Mayıs 1334 (1918), N. 1, İstanbul Matbaa -i Osmaniye, ss. 1-3.
- Ahmet Midhat Efendi, Kadınlarda Tezyid -i Cemal. İstanbul: Kırkanbar Matbaası, Kırkanbar Matbaası, İstanbul, 1889, ss. 1-3.
- Doktor Ramih, “Sihhi Tuvalet Odası: Banyolar ve Tedavi Bi'l mâ (Duşlar), *Sıyanet*, N.6, 30 Nisan 1914 (17 Nisan 1330), ss. 230-231.
- Doktor Ramih, Kadınlık (Sihhi Bir Tuvalet Odası), *Sıyanet*, N.5, 23 Nisan 1914 (10 Nisan 1330), ss. 192 -193.
- Düstur*, I. Tertip 2 cilt, Dersaadet Matbaası, 1329 (1913) ss. 227 -228.
- Mehmed Arif, “Tuvalet 11 -12: Tuvalet Odaları Eşyası”, *Türk Kadını*, İstanbul, 7 Teşrîn -i Sâni 1334 (1918).
- Mehmed Arif, “Tuvalet: Muhafaza -i Sihat ve Melahat: 1 Tuvalet Hakkında Bazı Malumat -ı Evveliye, *Türk Kadını*, İstanbul, Matbaa -i Osmaniye, . 22 Mayıs 1334 (1918).
- Mehmed Arif, “Tuvalet: Muhafaza -i Sihat ve Melahat: 4 Kızların Tuvalati”, N. 4, *Türk Kadını*, İstanbul, İstanbul Matbaa -i Osmaniye, 4 Temmuz 1334 (1918).
- Şemseddin Sami. “İdare -i Beytiyye”. S:1, *Aile*, Mihran Matbaası, İstanbul 1297 (1880), ss. 14 -18.

2. Kitap ve Makaleler

- Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet ve Merasimleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Beydilli, Kemal Beydilli, II. Mahmut, *DİA*, Ankara 2003, C. 27., s. 352 -357.
- Bora, Tanıl, *Cereyanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- de Maistre, Xavier, *Odamda Yolculuk*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2015.
- Günaydın, Ayşe Utku, *Kadınlık Daima Muamma*, Metis Yayınları, İstanbul 2017.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Deli Filozof*, Özgür Yayınları, İstanbul 1999.
- Hobsbawm, Eric, *Devrim Çağı 1789 -1848*, Dost Kitabevi, Ankara 2019.
- Kemal, Namık, *İntibah*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018.
- Perrot, Michel, *Odaların Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 126.
- Pettegree, Andrew, *Haberin Ortaya Çıkışı Dünyanın Haberleşme Süreci*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2022.
- Sennett, Richard, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2019.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Tanzimat Nedir?", *Tanzimat* (Der: Mehmet Seyitdanlıoğlu), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, (ss. 31 -56).

Watts, Ian, *Romanın Yükselişi*, Metis Yayınları, İstanbul 2018.

Woolf, Virginia, *Kendine Ait Bir Oda*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2017.